

ОТНОВО ЗА ПОЛСКИТЕ МОНЕТИ ОТ 3 ГРОША И ТЕХНИТЕ ПОДРАЖАНИЯ ИЛИ ИМИТАЦИИ (ПРАВО НА ОТГОВОР)

Красимир Т. КРЪСТЕВ

Използвам правото си на отговор от страниците на списание „Нумизматика, сфрагистика и епиграфика“ по повод статията на г-н Николай Марков в предишния брой на най-авторитетното нумизматично периодично издание в България (Марков 2017, 257 – 286), като същевременно благодаря за предоставената ми възможност.

Нито възпитанието, нито научната етика ми позволяват да използвам арогантния поучително-назидателен тон на гореспоменатия автор. Няма да коментирам и неговата научна продукция. Като човек поставям на пиедестал самокритичността, а не критичността към другия. Склонен съм да призная грешките си, но не смятам, че е удачно да отнемам пространство от изданието, както и от времето на читателя. Ето защо ще се огранича единствено с коментар на отправените от страна на г-н Марков забележки.

Още на първата страница г-н Марков отбелязва: „авторът ѝ, очевидно млад човек, без опит и достатъчно познания, но с напористост, черта, характеризираща за съжаление поведението и на значителна част от по-младите ни колеги, си е разрешил да работи по тема, която очевидно не е по неговите възможности“ (Марков 2017, 257). Използвам възможността да благодаря на г-н Марков за комплимента, че съм млад, но, уви, едва ли много хора ще се съгласят с подобно твърдение. За съжаление и аз самият не мисля така. Все пак зад гърба ми си повече от 40 години, 16 години брак, 4 деца, повече от 50 научни публикации на 4 езика с над 40 цитирания (част от тях в реферирани издания), докторска дисертация, хабилитация и т.н. Вече доста години се занимавам с монетната циркулация в българските земи под османска власт, а през последните години – почти само с това. Въпреки това не смея и да си помисля, че познавам в цялост тази огромна материя – само колективните монетни находки от нашите земи са стотици, съдържащи стотици хиляди монети,

като само незначителна част от тях са публикувани (едва ли повече от 40). Дали имам опит и достатъчно познания? Отговорно заявявам, че имам още много какво да науча. Но моите учители, хората въвели ме в нумизматичната наука на професионално ниво, проф. дин Иван Карайотов, чл. кор. проф. дин Йорданка Юркова (мир на праха им) и др., са на мнение, че едва ли човек може да знае всичко, но трябва да се стреми към това и да изказва аргументирано мнението си. В нумизматиката има множество дискуссионни въпроси, един от които съм коментирал не само в споменатата статия, но и в много други публикации. Винаги съм бил отворен към дискусия на поставените тези. Г-н Марков очевидно не само не ме познава като човек, а не познава и научните ми публикации, които са описани в личната ми страница, а голяма част от тях и достъпни за свободно ползване в Интернет. Ето защо не приемам забележките Ви (които дори звучат обидно!), че темата не е по моите възможности. Само ще отбележа, че все пак Вие не казвате нищо за статията ми като цяло (която е 14 страници), а дискутирате единствено един малък пасаж от няколко изречения, като за съжаление не се придържате изцяло към истината, но за това ще стане въпрос малко по-долу. Пасажът от статията ми дори не е цитиран прилежно.

След цитирането на пасажа, за който споменах малко по-горе, г-н Марков отбелязва „измислиците все в този дух заемат цели 2 страници в работата на Кр. Кръстев, но тук едва ли е уместно да ги цитирам изцяло. Струва ми се, че приведените пасажки са достатъчни, за да се разберат преднамереността на позициите, от които той тръгва, както и да илюстрират добре неговото непознаване на проблема“ (Марков 2017, 258). Тук, разбира се, както и в следващите 2 страници, няма никакви измислици, в което всеки може да се убеди. Голяма част от приведените пасажки не са мои тези, а на признати автори в науката и в статията си съм цитирал използваните източници, а именно добре известната обзорна статия на Шефкет Памук (Pamuk 1997, 345 – 366). Това е негово авторско мнение, с което аз съм се съгласил. Истината, в което всеки може да се убеди (статията ми вече 3 години може свободно да бъде ползвана в Интернет) е, че веднага след цитирания от Н. Марков пасаж следва коментар на няколко тези на Шефкет Памук относно пробитите монети. По-нататък продължавам с разликите в курса на монетите от 1/12 екию във Франция и в Османската империя, като отново коментирам мнения и цитирам тези на други изследователи. Честно казано, не ми стана ясно от какви преднамерени позиции тръгвам, г-н Марков, след като това не са мои тези. Ако Вие не сте съгласен с позициите на Шефкет Памук (Pamuk 1997, 345 – 366; 2000, *passim*), Фредерик Хаслук (Hasluk 1921, 39 – 71) или Чарлс Киндлебърджър (Kindleberger 1991, 149 – 175), това е ваше право, но не виждам какво общо имам аз с това, още по-

вече, че на много места аз самият не съм се съгласявал с тях.

По-долу Н. Марков отбелязва: „Ако Кр. Кръстев си беше направил труда да прочете излязлата година по-рано от печат работата на Вл. Пенчев „Сребърни европейски монети от XVI, XVII и началото на XVIII в. от фонда на НИМ-София“ (Пенчев 2014, 109 – 150) и по-специално сс. 135 – 136, където е обърнато внимание именно на луиджините, т.е. на монетите от 5 сол, едва ли щеше да напише коментирания по-долу свои мисли“ (Марков 2017, 258, заб. 1). Следя редовно и познавам в детайли не само въпросната статия, а следя в детайли похвалната инициатива на Владимир Пенчев за публикуване на монетите от XVI – XVII в. от фонда на НИМ – София, понеже той е един от наистина малкото български изследователи, които се занимават с нелеката задача за обнародване на монетите от тази епоха. Но съвсем не ми стана ясно какво точно визира г-н Марков във въпросната статия и на посочените страници, което би променило моите мисли. Съжалявам, но в случая той не е съвсем ясен.

По-нататък, противопоставяйки се на предположението ми, че френските монети от 1/12 екю са подражания на монетите на Реч Посполита от 3 гроша, Н. Марков отбелязва: „Не, не могат да се приемат, г-н Кръстев, освен поради всичко, което съм изложил по-долу, то и поради разликите в теглата им и чистотата на метала, от който били емитирани монетите от 5 сол и тригрошовите полски монети, т. нар. „трояци“. Докато монетите от 5 сол имали нормативно тегло от 2,26 г и са с чистота на метала 91,66 %, то теглото на трояците е 2,44 г и чистота на метала 84,4 %. (За това и за други сравнения с „трояците“ може да се прочете по-подробно у Vorel 2013, 77 – 92“. Особено забележително тук е цитирането на изтъкнатия чешки изследовател Петр Ворел и то точно статията, в която заявява, че въпросните монети всъщност са почти еднакви по стойност (Vorel 2013, 80). Всъщност Н. Марков сам се оборва, не пресмятайки чистото тегло на благородния метал във въпросните монети. Всъщност монетите от 1/12 екю съдържат 2,07 г чисто сребро, а монетите от 3 гроша – 2,06 г. Това ясно личи дори и от приведените тегла и процентно съдържание на сребро във въпросните монети от самия Марков. Колкото до въпроса дали това са монети от 5 или от 10 су (сола), това е все още обект на дискусия. В едни от най-престижните и най-нови каталози на монети те са определяни нееднозначно (разбира се, че не аз съм определил тези монети като такива от 10 су) (срвн. напр. Krause 2008, 231 – 234, № КМ#132.1-КМ#291). Различията между мен и Н. Марков очевидно са предопределени от факта, че той работи предимно с писмени източници за монетите, а аз най-вече със самите монети. А нещата в действителност не винаги са такива, каквито са на книга и Франция в това отношение съвсем не е изключение. Н. Марков цитира едикта на крал Луи XIII

(1610 – 1643) от 1641 г., който отдавна е добре известен в науката. Това, което не е посочено е, че този едикт е свързан с множеството подобни, последвали появата на талеровите монети в Европа в края на XV в. и е един от най-късните. Всички те са свързани с идеята за въвеждане на едра сребърна монета, която да е равностойна на златната. Но това е добре познато и тук само ще отбележим, че всички тези едикти са следствие от издаването на т.н. Еслингски монетен правилник (мюнцорднунг) на 10 ноември 1524 г. от свещения римски император Карл V (1519 – 1556) с който се определя стандартът на райхсталера. Въвеждането на сребърното екию във Франция не е нищо повече от общоевропейска тенденция. Сребърното екию първоначално е въведено да е равностойно на златното. Условно всички тези монети (и френските сребърни екию и полските подразделения на талера – редица държави се стремят да наподобят талеровата система) могат да се приемат за талерови. Тенденцията постепенно залива цяла Европа и сечене на талерови монети започва почти по целия континент, включително и в Османската империя. През 1580 г. такива монети се появяват и в Реч Посполита и бързо придобиват много широко разпространение, вкл. и на Балканите. По-късно, както съм отбелязал и в критикуваната от Марков статия, те започват да бъдат наподобявани дори и по външен вид на много места. Голяма част от тях се сечат именно с цел разпространение по османските пазари. Трябва да се отбележи, че в Османската империя се разпространяват само тези френски монети, а многобройните останали сребърни, както и всички медни и златни номинали, са напълно непознати по нашите земи под османска власт. Освен това, монетите от 1/12 екию и техните италиански и южнофренски подражания се разпространяват в Османската империя в момента на постепенното прекратяване на вноса на полските монети от 3 гроша (поради намаляване на сребърното им съдържание). Затова предположих, че монетите от 1/12 екию заемат мястото на полските тройки и са възприети толкова добре, защото ги наподобяват по стойност и дори частично по външен вид. Няма как да знаем защо Луи XIII (1610 – 1643) (независимо какво е посочил в едикта като повод) въвежда именно тези номинали – изцяло за вътрешна употреба, изцяло за чужбина (което едва ли е правено някъде, понеже дори льовенталерите се срещат масово и в самата Нидерландия) или и заради двете. Аз допускам последния вариант като най-вероятен, имайки предвид и широкото разпространение на талеровите монети в Османската империя, за което френският крал едва ли не е имал никаква представа, особено след издаването на капитулацията на Франция. Въпросът, разбира се, остава дискуссионен, но аз продължавам да поддържам предишната си позиция и това е мое право, както е право на г-н Марков да не

е съгласен с това. Считам, че изказването на непремерени думи и фрази, както и категорични заключения с поучителен тон за подобни дискуссионни въпроси е недопустимо.

Приемам забележката (Марков 2017, 258, заб. 3) за погрешно поставената крайна година от управлението на френския крал Луи XIII (1610 – 1643), която действително съм сгрешил.

По-надолу Марков продължава: „Ако се вярва на написаното от Кр. Кръстев, френският крал Луи XIII нито е знаел, че с едикта си създава подражание на полските „трояци“, нито е съзнавал, че прави монети със стойност от 10 сол, вместо от 5 сол. За да е станало така, той трябва да е бил твърде голям почитател на Полша и всичко „славянско“, какъвто изглежда обаче е Кр. Кръстев, но кралят, както ще видим, въобще не е бил такъв.“ (Марков 2017, 259). Не зная какво точно да коментирам тук. Вече споменах, че монетите от 1/12 екую (както и почти всички монетни номинали по онова време) твърде бързо започват да променят теглото си и съответно стойността им се променя. Това, че с едикт е създадена определена монета с дадена номинална стойност, съвсем не означава, че тя ще остане непроменена в следващите години и десетилетия. Обикновено става точно обратното. Конкретно за монетите от 1/12 екую това личи добре от анализа на самите монети, които се откриват в българските земи. Публикуваните екземпляри са малко, но в българските музеи се съхраняват голям брой такива монети, които ще бъдат обект на бъдещ анализ. Тук само ще отбележа, че данните за тяхното тегло са много интересни и то намалява значително с течение на времето. Съществуват немалко екземпляри с тегло под 2,00 г. Връзките и контактите от различно естество на Франция с Полша в тази епоха са добре известни и няма да ги коментирам. Те не бива да се отричат. Само ще спомена факта, че бъдещият френски крал Анри III за около 2 години (16.05.1573 – 12.05.1575) е крал на Полша и велик княз на Литва, което е също добре известен факт. Едва ли монетите от 3 гроша и добрият им прием в Османската империя и другаде зад граница са били напълно непознати на френските крале. Твърдението, че съм почитател именно на Полша (твърдение, на което всички, които ме познават, биха се изсмели), го приемам като недодялан опит за шега от страна на г-н Марков.

Считам, че изчерпих поставените от Н. Марков въпроси относно статията ми за полските трояки и техните подражания. Благодаря му за наблюдателността, че ми посочи някои пропуски и за това, че ми даде още няколко идеи за мои бъдещи публикации по отделни неизследвани до този момент въпроси. Всъщност, освен неволната грешка за годините на управление на Луи XIII, останалото, казано от г-н Марков, или не отговаря на истината, или е в сферата на дискусиите, където категорични заключения с поучителен тон не

са допустими. Все още считам, че моите аргументи тежат повече и съм отворен за бъдещи дискусии, но единствено при спазване на добрия тон. От този момент нататък няма да отговарям на публикации с непремерен тон! Извинявам се, че изгубих моето и на читателя ценно време за този отговор. Честта и опитът за хвърляне на прах върху името ми ме задължиха да отговоря.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Марков 2017:** Н. Марков. Кратки бележки за „левантинските“ френски монети и техните подражания от 50-те и 6-те години на XVII в. и техния прием в Османската империя. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 13, 2017, 257 – 286.
- Hasluck 1921:** F. Hasluck. The Levantine Coinage. – Numismatic Chronicle I (series 5), 1921, 39 – 71.
- Kindleberger 1991:** C. Kindleberger. The Economic Crisis of 1619 to 1623. – Journal of Economic History, vol. 51, no. 1, 1991, 149 – 175.
- Krause 2008:** R. Thern, C. Bruce II, (ed). Standard Catalog of World Coins. Seventeenth Century, 1601 – 1700 (4th Edition). Iola (WI) (Krause Publications), 2008.
- Pamuk 1997:** Ş. Pamuk. In the Absence of Domestic Currency: Debased European Coinage in the Seventeenth-Century Ottoman Empire. – Journal of Economic History, vol. 57, No 2 (Jun., 1997), 345 – 366.
- Pamuk 2000:** S. Pamuk. A Monetary History of the Ottoman Empire. Cambridge (Cambridge University Press), 2000.
- Vorel 2013:** P. Vorel. Francouzské „luiginy“ a jejich severoitalské napodobeniny v peněžním oběhu Osmanské říše v 60. letech 17. století. – Teatrum historiae, 13, 2013, 77 – 92.